

**QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI SHAROITIDA SAVDO
XIZMATLARI BOZORINING IQTISODIY MEXANIZMLARNI
TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI**

Sultansuynov Polat Abatovich

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq
davlat universiteti tadqiqatchisi
e-mail: sultansuynovpolat@mail.ru
Telefon: + 99 893 368 73 74

Ibadullaev Rashid Kurbanbaevich

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat
universiteti mustaqil tadqiqotchisi
e-mail: rasha_260572@mail.ru
Telefon: +99 895 772 05 26

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qoraqalpog'iston Respublikasi sharoitida savdo xizmatlari bozorining rivojlanish holati va uning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida savdo xizmatlari bozorining hozirgi holati, hududiy xususiyatlari, iqtisodiy samaradorlikka ta'sir etuvchi omillar tahlil qilindi. Shuningdek, iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: Savdo xizmatlari, iqtisodiy mexanizm, bozor infratuzilmasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, hududiy rivojlanish.

Rezyume: В статье исследуются особенности развития рынка торговых услуг в условиях Республики Каракалпакстан и вопросы совершенствования его экономических механизмов. Проанализировано текущее состояние рынка торговых услуг, факторы, влияющие на его эффективность, а также региональные особенности развития. На основе анализа разработаны научно-практические рекомендации по совершенствованию экономических механизмов рынка торговых услуг.

Ключевые слова: Торговые услуги, экономический механизм, рыночная инфраструктура, Республика Каракалпакстан, региональное развитие.

Summary: This article examines the development of the trade services market in the conditions of the Republic of Karakalpakstan and the issues of improving its economic mechanisms. The current state of the trade services market, regional characteristics, and factors affecting economic efficiency are analyzed. Based on the analysis, scientific and practical recommendations for improving the economic mechanisms of the trade services market are proposed.

Keywords: Trade services, economic mechanism, market infrastructure,

Republic of Karakalpakstan, regional development.

Kirish. Bugungi kunda savdo xizmatlari sohasi milliy iqtisodiyotning strategik ahamiyatga ega bo'lgan tarkibiy qismi sifatida aholi bandligini ta'minlash, iste'mol bozorining barqaror faoliyat yuritishini qo'llab-quvvatlash hamda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish sur'atlarini jadallashtirishda muhim rol o'ynamoqda. Xususan, savdo xizmatlari orqali ishlab chiqaruvchi va iste'molchi o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlar samarali shakllanib, bozor muvozanatini ta'minlash imkoniyati yuzaga keladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi o'zining tabiiy-geografik joylashuvi, demografik holati hamda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi bilan ajralib turuvchi hududlardan biri bo'lib, bu omillar savdo xizmatlari bozorining shakllanishi va rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Hududda savdo xizmatlari bozorini rivojlantirishda mavjud resurslardan samarali foydalanish, bozor infratuzilmasini modernizatsiya qilish va zamonaviy boshqaruv usullarini joriy etish alohida ahamiyat kasb etadi.

Savdo xizmatlari bozorining iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish raqobat muhitini kuchaytirish, tadbirkorlik subyektlarining bozorga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, xizmatlar sifati va ko'lamini oshirish hamda ularning iqtisodiy samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu jarayon hududiy iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va aholi farovonligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Savdo xizmatlari bozorini rivojlantirish hamda uning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish masalalari iqtisodiyot nazariyasi va amaliyotida muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur masalalar bo'yicha klassik iqtisodiy maktab vakillari A.Smit va D.Rikardo tomonidan ishlab chiqilgan bozor mexanizmlari, erkin raqobat va qiymat nazariyalari xizmatlar sohasi, jumladan savdo xizmatlari rivojlanishining fundamental nazariy asoslarini tashkil etadi. Ularning ilmiy qarashlari bozor munosabatlari sharoitida xizmatlar ko'rsatish samaradorligini oshirish hamda resurslardan oqilona foydalanish tamoyillarini belgilab berdi.

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlar tomonidan ham savdo xizmatlari va xizmatlar bozori rivojlanishiga oid qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Xususan, A.A.Ortiqov, Sh.Sh.Shodmonov hamda B.Yu.Xodiyevlarning ilmiy ishlarida savdo xizmatlari sohasining milliy iqtisodiyotdagi o'rni, bozor infratuzilmasini rivojlantirish, xizmatlar ko'rsatish samaradorligini oshirish va raqobat muhitini shakllantirish masalalari chuqur ilmiy tahlil etilgan. Ushbu tadqiqotlarda xizmatlar bozorining iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish orqali iqtisodiy o'sishga erishish imkoniyatlari asoslab berilgan.

So'nggi yillarda hududiy iqtisodiy rivojlanish masalalariga bag'ishlangan ilmiy izlanishlarda Qoraqalpog'iston Respublikasi sharoitida savdo xizmatlarini

rivojlantirish muammolari ham alohida e'tiborga olinmoqda. Mazkur tadqiqotlarda hududning ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlari, infratuzilma darajasi hamda tadbirkorlik muhitining holati savdo xizmatlari bozorining shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida ko'rib chiqilmoqda.

Metodologiya. Tadqiqot jarayonida savdo xizmatlari bozorining rivojlanish qonuniyatlarini chuqur tahlil qilish maqsadida iqtisodiy tahlil, taqqoslash, statistik kuzatuv, mantiqiy tahlil hamda tizimli yondashuv usullaridan kompleks tarzda foydalanildi. Iqtisodiy tahlil usuli orqali savdo xizmatlari bozorining asosiy ko'rsatkichlari va ularning o'zgarish tendensiyalari baholandi, taqqoslash usuli yordamida hududlar va vaqt kesimida mavjud farqlar aniqlandi.

Statistik kuzatuv va tahlil usullari savdo xizmatlari hajmi, tarkibi hamda ularning iqtisodiy samaradorligini aniqlash imkonini berdi. Mantiqiy tahlil usuli orqali mavjud muammolar va ularni hal etish yo'nalishlari asoslab berildi, tizimli yondashuv esa savdo xizmatlari bozorini yagona iqtisodiy tizim sifatida ko'rib chiqib, uning tarkibiy elementlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlashga xizmat qildi.

Tahlil va natijalar. Qoraqalpog'iston Respublikasida savdo xizmatlari hajmi tahlil qilinayotgan davr mobaynida barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Xususan, 2020-yilda savdo xizmatlari hajmi nisbatan past darajada shakllangan bo'lsa, keyingi yillarda mazkur ko'rsatkichning izchil ortib borishi kuzatiladi.

2021–2022-yillarda savdo xizmatlari hajmining sezilarli o'sishi hududda savdo infratuzilmasini rivojlantirish, tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan davlat dasturlari hamda aholi real daromadlarining o'sishi bilan izohlanadi. 2023–2024-yillarda ham savdo xizmatlari hajmi o'sishda davom etgan bo'lib, bu savdo xizmatlari bozorida talabning kengayishi va xizmatlar ko'rsatish ko'lamining oshganligini ko'rsatadi.

Savdo xizmatlari hajmining ijobiy dinamikasi Qoraqalpog'iston Respublikasida mazkur sohaning iqtisodiy rivojlanishida muhim o'rin tutayotganini hamda mavjud iqtisodiy mexanizmlarni yanada takomillashtirish orqali soha samaradorligini oshirish uchun yetarli imkoniyatlar mavjudligini tasdiqlaydi.

1-jadval

**Qoraqalpog'iston Respublikasida savdo xizmatlari hajmining o'sish dinamikasi
(2020–2024-yillar)**

Yillar	Savdo xizmatlari hajmi (mlrd so'm)	O'sish sur'ati (%)
2020	5 200	100
2021	5 850	112,5
2022	6 700	114,5
2023	7 600	113,4

Yillar	Savdo xizmatlari hajmi (mlrd so'm)	O'sish sur'ati (%)
2024	8 500	111,8

Jadval ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, savdo xizmatlari hajmi tahlil qilinayotgan davr davomida yildan-yilga barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Mazkur ijobiy dinamika hududda savdo xizmatlariga bo'lgan talabning izchil ortib borayotganini hamda xizmatlar bozorining bosqichma-bosqich kengayib borayotganini anglatadi. Savdo xizmatlari hajmining o'sishi aholining iste'mol faolligining oshishi, savdo infratuzilmasining rivojlanishi hamda tadbirkorlik subyektlari faoliyati uchun yaratilayotgan qulay iqtisodiy shart-sharoitlar bilan izohlanadi.

Shu bilan birga, mazkur holat savdo xizmatlari bozorida iqtisodiy mexanizmlarning nisbatan samarali ishlayotganligini ko'rsatib, kelgusida ushbu mexanizmlarni yanada takomillashtirish orqali sohaning raqobatbardoshligini va iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari mavjudligini tasdiqlaydi.

Savdo xizmatlari bozorida faoliyat yuritayotgan subyektlar tarkibida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari ustun mavqeni egallaydi. Ularning yuqori ulushi savdo xizmatlari sohasining moslashuvchanligi, bozorga kirish to'siqlarining nisbatan pastligi hamda aholining tadbirkorlik faolligi bilan izohlanadi.

O'rta biznes subyektlarining ulushi savdo xizmatlari bozorida muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular xizmatlar ko'lamini kengaytirish, savdo tarmoqlarini diversifikatsiya qilish hamda xizmatlar sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Yirik savdo tarmoqlarining ulushi nisbatan kam bo'lishiga qaramasdan, ular bozor infratuzilmasini rivojlantirish, zamonaviy savdo texnologiyalarini joriy etish va raqobat muhitini kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Savdo xizmatlari subyektlari tarkibining bunday shakllanishi hududda kichik biznesni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan iqtisodiy siyosatning samaradorligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, yirik savdo subyektlari ulushini bosqichma-bosqich oshirish va ularning faoliyatini rag'batlantirish savdo xizmatlari bozorining barqaror va muvozanatli rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

2-jadval

Savdo xizmatlari subyektlarining tarkibi (2024-yil)

Ko'rsatkichlar	Ulushi (%)
Kichik biznes	68
O'rta biznes	22
Yirik savdo tarmoqlari	10

Tahlil natijalariga ko'ra, savdo xizmatlari bozorida kichik biznes subyektlari yetakchi o'rinni egallamoqda, ular bozorning asosiy faol qatlamini tashkil etadi. Ushbu

holat hududiy savdo infratuzilmasining moslashuvchanligini va bozorga kirish to'siqlari nisbatan pastligini ko'rsatadi. Shu sababli, iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish jarayonida kichik biznesni qo'llab-quvvatlash strategik ahamiyatga ega bo'lib, bu tadbirkorlik subyektlarining rivojlanishini rag'batlantirish, xizmatlar hajmini oshirish hamda raqobatbardoshlikni mustahkamlash imkonini beradi.

Savdo xizmatlari samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni tizimli ravishda yoritib beradi. Tahlil natijalariga ko'ra, savdo infratuzilmasining rivojlanish darajasi savdo xizmatlari samaradorligiga eng kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri hisoblanadi. Zamonaviy savdo majmualari, logistika markazlari hamda transport-kommunikatsiya tizimining rivojlanganligi xizmatlar ko'rsatish tezligi va sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlari savdo xizmatlari subyektlarining investitsion faolligini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Kredit resurslari va moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi xizmatlar ko'lamini kengaytirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etishda ma'lum darajada cheklovlar keltirib chiqaradi.

Kadrlar salohiyati savdo xizmatlari sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri bo'lib, malakali mutaxassislarning mavjudligi mijozlarga xizmat ko'rsatish darajasini oshiradi hamda raqobatbardoshlikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, savdo xizmatlari sohasida raqamlashtirish darajasining ortib borishi savdo jarayonlarini avtomatlashtirish, xarajatlarni kamaytirish va boshqaruv samaradorligini oshirishga imkon bermoqda.

savdo xizmatlari samaradorligini oshirishda infratuzilmani rivojlantirish, moliyaviy resurslarga kirishni kengaytirish, inson kapitalini mustahkamlash hamda raqamli texnologiyalarni faol joriy etish o'zaro uzviy bog'liq omillar sifatida namoyon bo'ladi.

3-jadval

Savdo xizmatlari samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar

Omillar	Ta'sir darajasi
Infratuzilma rivoji	Yuqori
Moliyaviy resurslarga kirish	O'rta
Kadrlar salohiyati	O'rta
Raqamlashtirish darajasi	Yuqori

Tadqiqot natijalariga ko'ra, savdo xizmatlari samaradorligiga eng sezilarli ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida hududiy infratuzilmaning rivojlanganligi va raqamlashtirish darajasi aniqlangan. Zamonaviy infratuzilma savdo jarayonlarining tezligini oshirish, xizmatlar ko'lamini kengaytirish va mijozlarga qulay shart-sharoit

yaratishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, raqamlashtirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish savdo operatsiyalarini avtomatlashtirish, xarajatlarni kamaytirish hamda boshqaruv samaradorligini oshirish imkonini beradi. Natijada, infratuzilma va raqamlashtirishning izchil rivojlanishi savdo xizmatlari bozorida raqobatbardoshlikni kuchaytirish va xizmatlar sifatini yaxshilash uchun strategik ahamiyatga ega bo'ladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari Qoraqalpog'iston Respublikasi sharoitida savdo xizmatlari bozorining iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatdi. Hududiy infratuzilmani rivojlantirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash asosiy yo'nalishlar sifatida belgilandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. – London, 1776. – 950 p.
2. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. – London, 1817. – 320 p.
3. Xodiyev B.Yu. Xizmatlar sohasi iqtisodiyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018. – 240 bet.
4. Shodmonov Sh.Sh. Bozor iqtisodiyoti nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2020. – 320 bet.
5. Ortiqov A.A. Savdo xizmatlarini rivojlantirish muammolari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019. – 180 bet.
6. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Xizmatlar sohasi statistik to'plami. – Toshkent, 2024. – 150 bet.
7. Qoraqalpog'iston Respublikasi Statistika boshqarmasi. Hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish. – Nukus, 2024. – 120 bet.